

УДК 159.923.2

Іващенко А. С.,
кандидат психологічних наук,
асистент кафедри соціальної роботи,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: ivashan2009@gmail.com

ПОНЯТТЯ «ВІКТИМНОГО РЕАГУВАННЯ» ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОЯВ ДЕСТРУКТИВНОЇ ЖЕРТОВНОСТІ

У статті розглянуто сучасні підходи до розуміння поняття «жертва». Диференційовано поняття «роль», «статус», «позиція» жертви та встановлено зв'язок із поняттям «віктимне реагування» особистості. Розглянуто особливості конструктивної та деструктивної жертовності. Проаналізовано та обгрунтовано доцільність використання визначення «віктимне реагування» особистості.

Ключові слова: жертва, жертовність, роль, позиція, статус жертви, конструктивна жертовність, деструктивна жертовність, віктимне реагування особистості.

The article is devoted for reviewing approaches of modern science to understanding problems of «victim». The author differentiates such concepts of victim as «role», «status» and «position», also she establishes special connection between these terms and «victim response». The creator of article defines features of constructive and destructive sacrifice. The author is dealing with proving of relevance in using the definition of personality's «victim response».

Key words: victim, sacrifice, role, position and status of the victim, constructive sacrifice, destructive sacrifice, personality's victim response.

Постановка проблеми. Сьогодні, у вкрай складний час: зростання економічної, політичної, соціальної нестабільності, складні життєві обставини, в які потрапила велика кількість громадян України, — проблема особистісної жертовності та жертовної поведінки набуває особливого значення і потребує глибинного розгляду як науковцями, так і практиками-психологами.

Особливо гостро в останні роки постає проблема особистісного комфорту та безпеки не лише в Україні, а й в усьому світі — за останні роки сталась незліченна кількість трагедій в багатьох країнах

Європи, Азії, Африки, і навіть у США. Загострення та збільшення терористичних актів, агресивних та радикальних настроїв серед населення багатьох країн, політичних повстань, воєнних конфліктів, катастроф, що впливають на якість повноцінного функціонування особистості, актуалізують вивчення питань дотичних до теми віктимності особистості, умов, що сприяють віктимному реагуванню особистості на зовнішні стимули. Основною думкою даної статті є те, що нині як у повсякденному житті, так і у психотерапевтичній практиці дедалі частіше можна зустріти особистість, що позиціонує себе як жертву певних обставин, демонструє нездатність змінювати власне життя та впливати на конкретні його сфери, постійно перебуває у негативному настрої та депресивному стані. Звичайно, дана ситуація спонукає до пошуку шляхів психотерапевтичного та корекційного впливу, розробку системи психотерапевтичної допомоги та методів ефективного саногенного впливу не тільки на окрему особистість, а на суспільство в цілому, з метою подолання неконструктивної особистісної психологічної напруги та зміщення особистісних акцентів на продуктивну самореалізацію та повноцінне функціонування особистості (спонукання вільного протікання самоактуалізуючої тенденції особистості).

Метою даної статті є теоретичний аналіз проблеми розуміння поняття «жертвовності» та опис поняття «віктимного реагування», як прояву деструктивної особистісної жертвовності.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання ряду завдань: 1) розглянути сучасне розуміння феномену «жертви»; 2) диференціювати поняття «роль», «статус» та «позиція» жертви та встановити зв'язок із поняттям «віктимне реагування» особистості; 3) розмежувати поняття «постраждала особа» та «жертва»; 4) дати визначення поняття «жертвне реагування особистості».

Теоретичну основу даної статті складають праці таких видатних психологів, як Б. Беттельгейм, І. Кочарян, О. Кочарян, І. Малкіна-Пих, М. Одінцева, К. Роджерс, Н. Роджерс, К. Хорні, Е. Фромм та інші.

Виклад основного матеріалу. На початку статті хочеться звернути увагу саме на трактування понять «жертва» та «жертвовність». Дані поняття не мають чіткого та однозначного визначення, оскільки науковці вкладають досить широке розуміння в нього залежності від того, під яким кутом розглядають дану проблему, чи то під кутом криміналістики та кримінальної психології, чи під кутом поведінкової психології, транзактного аналізу, об'єктних стосунків тощо. Відповідно, єдиного підходу до розуміння того, як потрібно працювати

з цією проблемою, на що слід більше звертати увагу, чи на психологічні особливості особистості, чи на соціально-правові аспекти питання.

Отже, такі автори як І. Г. Малкіна-Пих та М. А. Одінцева розглядають проблему жертвовності в основному у світлі кримінальних подій, або ж у ситуації складних життєвих обставин, з якими зіштовхнулась особистість. Тобто віктимність, або ж жертвовність, або схильність до жертвовності розглядаються як стан індивіда чи поведінкова відповідь на ті чи інші протизаконні чи насильні дії, що скоюються іншою людиною щодо даного індивіда [10; 12].

У працях З. Фрейда, А. Адлера, К. Хорні жертвовність та поняття жертви пов'язуються із психологічними характеристиками особистості. Так, З. Фрейд безпосередньо жертвовність пов'язував із неврозом особистості і вказував на те, що особистість приносить себе ніби в жертву неврозу. Така позиція стає вигідною для особистості і тому лікування неврозу відбувається досить тривалий час. А. Адлер, у свою чергу, розглядав поняття жертви як роль, яку приймає на себе особистість з метою компенсації власної неповноцінності. Роль жертви, на думку А. Адлера, є вигідною для особистості та спрямована на вирішення певних життєво важливих питань у взаємодії з іншим [1]. К. Хорні розглядала жертвовність, як механізм психологічного захисту і вказувала на те, що форма такого захисту дозволяє відводити від себе звинувачення та одночасно звинувачувати інших [16]. К. Хорні має спільну ідею із Е. Фроммом, стосовно того, що жертва має два кардинально протилежних, але взаємопов'язаних між собою бажання: з одного боку, бути підкореною, з іншого — володарювати [15–16]. Е. Фромм щодо такої дихотомії бажань говорив про садо-мазохістичні прагнення у взаємодії з іншим. Також автор розглядає проблему жертвовності з огляду на глибинні психічні процеси, що стимулюють формування чи то агресивної, чи то жертвовної позиції особистості [15].

Е. Фромм здійснив фундаментальне дослідження агресивності, а також агресивної поведінки людини та аргументував нерозривний зв'язок між поняттям віктимності та агресивності, описавши садистично-мазохістичний тип характеру. Науковець вказує на очевидність зв'язку садизму та мазохізму особистості, вважаючи, що «це два аспекти одної і тієї самої ситуації: відчуття особистістю екзистенційної та вітальної імпотенції» [15]. На думку автора, як садист, так і мазохіст мають потребу у доповненні своєї особистості іншим — так садист доповнює себе іншою людиною, а мазохіст робить себе доповненням іншого.

Е. Берн також акцентує увагу на прийнятті жертвами позиції «мученика», як пояснює автор така позиція характерна індивідам, які прагнуть до мазохізму [2].

Ще одна цікава думка була запропонована американським вченим М. Є. Селігманом, який розглядав жертвовність особистості як певну негативну характеристику і визначив її як «вивчена безпорадність». Провівши ряд досліджень, науковець встановив, що така «вивчена безпорадність» формується при наявності декількох чинників: людина не має попереднього досвіду вирішення складних завдань, у такої людини сформований недостатній рівень пошукового інтересу. Вивчена безпорадність призводить до того, що потрапивши до ситуації жертви, така людина проявляє бездіяльність щодо зміни стану речей. У таких індивідів спостерігається комплекс невдахи, вони частіше стають жертвами [12].

Два сенси тлумачення категорії жертви пропонує К. Ясперс: жертва як подвиг та вигода, або рента. Жертва, як подвиг визначається як така, що сповнена високим духовним змістом, самовідданість, самопожертва, любов тощо. Таку ж точку зору підтримують В. Бехтерев та філософ Л. Карсавін [12].

Рента, або ж рентний невроз виявляється у бажанні звернути на себе увагу, коли індивід зловживає скаргами та постійно вимагає допомоги. Подібна думка зустрічається й у працях І. Павлова. Доповнюючи К. Ясперса, І. Павлов зауважує, що жертвовність відображує тему рабства. Фізіолог вважає, що відсутність дисципліни робить із людини раба емоцій, бажань та вражень, а також він акцентує увагу на важливості ефективної саморегуляції. Думку щодо саморегуляції як ефективного чинника повноцінного функціонування особистості також висловлює сучасник І. Кочарян. В контексті зазначених ідей для нас виявляється можливість розгляду поняття жертвовності з двох позицій: конструктивної та деструктивної, що буде детальніше розглянуто нижче [12].

Звичайно, вбачається неможливим залишити поза увагою соціально-психологічний аспект вивчення поняття «жертви». Як вже зазначалося вище, один із підходів до розуміння жертви передбачає певний стиль взаємодії з іншим. Відповідно, кожна людина знаходиться у певній соціальній системі, де виконує різні соціальні ролі, займає певні соціальні позиції та має певний статус, звідси і виникає поняття про позицію, роль та статус жертви [3]. У дослідженнях Я. Л. Коломінського, Н. Г. Осухової, В. І. Слободчикова, Є. І. Ісаєва розкривається ідея того, що позиція жертви у більшості випадків є свідомим, самостійним вибором особистості [12]. Роль жертви

може бути обрана самостійно особистістю та мати своє підкріплення, чи посилення у взаємодії з іншими. Тобто людина обирає таку роль ситуативно, оцінюючи соціально-психологічну реальність та об'єктивні умови існування, в яких вона знаходиться, таким чином «займаючи своє місце» у групі. Свідомий вибір ролі жертви у взаємодії, як вказують дослідники, досить часто має характер вторинної вигоди для самої особистості. Відповідно, роль жертви динамічна, тимчасова і може приносити користь особистості, на відміну від позиції жертви, що є більш стійким особистісним утворенням. Щодо статусу жертви, він зазвичай є нав'язаним, наприклад, державою цілій групі людей, які пережили якусь катастрофу (наприклад, статус «жертви» набули учасники ліквідації аварії на ЧАЕС) [11].

Такі підходи до розуміння жертви дозволили В. Є. Христенку запропонувати наступне визначення: «жертва» — це людина (сторона взаємодії), що втратила значущі для неї цінності у результаті впливу на неї іншою людиною (стороною взаємодії). В якості сторони взаємодії автор розуміє одну людину, соціальний клас, державу, коаліцію держав [17].

Аналізуючи сучасний стан вивчення проблематики жертвовності, формується розуміння поняття жертви у декількох спрямуваннях: 1) жертва, як стан, в якому перебуває особистість; 2) жертва, як якість особистості; 3) жертва, як тип особистості; 4) жертва, як морально-етична категорія; 5) жертва, як засіб соціальної взаємодії; 6) особа, що зазнала протиправних дій з боку інших (криміналістичний аспект).

Для розкриття повної картини розуміння поняття жертви, або особистісної жертвовності варто звернути увагу на розмежування понять «потерпілий» та «жертва». Досить часто у літературі зустрічається тлумачення терміну «віктимності» або ж «жертви» саме у значенні «потерпілого». Таке міксування понять звичайно призводить до семантичної невизначеності у вивченні зазначеної у статті проблематики. Отже, «потерпілий» — це людина, з якою сталося нещастя, а жертвою стає потерпілий, який користується тим, що у нього було нещастя, тобто не кожен потерпілий може зайняти позицію «жертви». Людей з активним стилем поведінки, діяльних і оптимістичних з сильним внутрішнім стрижнем не можна назвати «жертвами», хоча вони можуть бути потерпілими [11].

Така думка є значущою у вивченні феномену особистісної жертвовності, оскільки вона дозволяє припустити, що окрім особистісних якостей, залежності від нещасного випадку, ситуативних реакцій особистості, особистісної типології та стилю взаємодії, існує ще як

мінімум один аспект, який залишається поза широкою увагою науковців. Основне припущення даної статті, що жертовність містить у собі ряд компонентів, які безпосередньо пов'язані з різними рівнями саморегуляції особистості, а також має певну схему формування та прояву, про що буде йти мова трохи згодом.

Тож, з вищевказаного можна стверджувати, що поняття жертви в загальному аспекті розглядають як суб'єкт-суб'єктні стосунки, тобто є індивід, на якого спрямовується певна дія, і є певна реакція з його боку. Також поняття жертви розглядається як засіб впливу на інших, з метою досягнення егоїстичних намірів. З іншого боку жертвовність може мати і позитивний характер в якості самопрояву, самоактуалізуючої тенденції особистості. Отже, вважається доцільним спробувати здійснити аналіз поняття у його взаємозв'язку із особистісною саморегуляцією. Детальний опис налагодження ефективної саморегуляції зустрічається у працях І. О. Кочаряна, де автор здійснює ґрунтовний аналіз прояву особистісної жертвовності, як у конструктивній, так і деструктивній формах [6–8].

Посилаючись на ідеї Б. Бетельгейма, І. Кочаряна та Е. Фромма, припускаємо, що під конструктивною жертвовністю розуміється конгруентна, усвідомлена, відповідальна позиція особистості, з чітко визначеними пріоритетами та цілями щодо певних сфер самореалізації і, окрім готовності до самопожертви заради «вищої мети», здійсненням конкретних дій щодо досягнення такої мети (найяскравішим прикладом тут може бути самовідданість та самопожертва матері заради дитини; або ж усвідомлена самопожертва чоловіка заради безпеки та комфорту його сім'ї – понаднормова праця заради фінансового благополуччя; прояв агресії заради захисту власного дому, дружини та дітей тощо). Конструктивна жертвовність зумовлюється вільним перебігом тенденції самоактуалізації особистості (за Роджерсом). Як вказує у своїх працях І. О. Кочарян, саможертвовність особистості в конструктивному руслі виявляється в обмеженні особистісної «жадібності» та дозволяє поєднати суб'єктивні інтереси індивіда із інтересами суспільними, що надає реалізації самоактуалізуючої тенденції просоціального та альтруїстичного характеру [6–8].

Що стосується деструктивної жертвовності, то вона, в першу чергу, зумовлюється викривленням самоактуалізаційної тенденції особистості, свідчить про порушену особистісну саморегуляцію, призводить до самозради, зниженого рівня особистісної відповідальності, до постійного пошуку особистісного визнання або об'єкту знецінення, призводить до формування різного роду аддикцій тощо. І. О. Кочарян визначає деструктивну жертвовність як «самозруйнування», при

якому людина втрачає «смак до життя», а дефіцит справжньої радості компенсується за рахунок гостроти почуттів у ситуації ризику. Деструктивна жертвовність особистості може призвести до найпримітивнішого рівня самореалізації (необхідність просто вижити або небагато втратити) [6–8].

Особливості чи умови формування деструктивної жертвовності особистості досить яскраво розкриті у праці американського психоаналітика Б. Беттельгейма, який перебував у концентраційних таборах Дахау та Бухенвальд. Автор описав декілька стратегій, що призводять особистість до деструктивної жертвовності, або самозруйнування. В ідеях Б. Беттельгейма акцентується увага на тому, що для формування деструктивної жертвовності доросла особистість має потрапити в умови повної залежності та стресу, відповідно можливими формами впливу, що передбачають формування деструктивності, є пригноблення свободи особистості, як фізично, так і морально, тобто позбавлення можливості вільного та свідомого вибору (автор описує страшні умови, в яких існувала людина, де не мала права навіть обрати, чи жити їй, чи вмерти), позбавлення особистості будь-яких проявів самоповаги, створення безперервних стресових умов, без можливості передбачення та запобігання, придушення встановлення будь-яких близьких та значущих стосунків тощо, тобто повна інфантилізація особистості, стратегія призведення до особистісної регресії [18]. Якщо провести паралель із ідеями Б. Бетельгейма та формуванням невротичних травм у дитинстві [1;14–16] можемо припустити, що сценарій жертвовної позиції та віктимного реагування формується у дитинстві, в процесі виховання, здебільшого у дисфункційних сім'ях [14]. Але детальне вивчення причин виникнення жертвовної позиції та віктимного реагування не є предметом даної роботи, тому вважається недоречним акцентувати увагу саме на причинах травматизації та пропонується зорієнтувати інтерес на пошукові шляхи подолання такої проблеми. І вже сам автор пропонує шлях самозбереження навіть у найстрашніших умовах існування, де однією із головних цілей є просто вижити. Б. Бетельгейм вказує на важливість підтримання самоповаги особистості, саме у його випадку, формою самозбереження стала його зацікавленість у особистісних проявах та реакціях тих, хто знаходився у таких же умовах, як і він, а також спостереження за наглядачами таборів. Б. Бетельгейм звернув увагу на шаблонність, схильність до стереотипного мислення та реагування особистості, схильність до пліткування та особистісне підсилення страхів, шляхом гнітючих обговорень, включенням в суспільні процеси, які несли у собі безкорисний або руйнівний характер. Автор ділиться спогадами про один

випадак, у якому він гостро відчув, як негативні емоції, які були підкріплені з самого ранку, вплинули на його фізичне самопочуття, емоційно-вольові реакції та здатність конструктивно мислити. Така саморефлексія дозволила Б. Беттельгейму набути певної автономності і відповідно, сформувавши ідеї щодо збереження власної особистісної цілісності. Автор акцентує увагу на тому, що людина, перебуваючи навіть у найстрашніших умовах, завжди повинна пам'ятати основну мету, до якої прагне особистість, і така мета не обов'язково має носити глобальний характер. Концентруючи увагу на поставленій меті та поетапній самореалізації на шляху до неї, на думку автора, особистість має можливість зберегти самоцінність, самоповагу та цілісність [18]. Грунтуючись на ідеях автора, робимо висновок, що важливим у розгляді поняття жертвовності та прийняття позиції жертви, виступає питання саморегуляції особистості, її можливість адекватно оцінювати та реагувати на реальність. Тобто з'являється можливість розглядати жертвовність, як особистісне реагування на ситуацію.

А. Лоуен, працюючи над виокремленням типів характеру, та встановленням особливостей певного сприйняття світу, залежно від характеру, вказує на наявність конфлікту в основі кожного із типів (конфлікт передбачає як потребу в психологічній інтимності, близькості, самопрояві, так і страх, що такі потреби несумісні між собою). Науковець описує один із типів характеру, в основі якого лежить мазохістичний конфлікт. Описання даного конфлікту, розкриває розуміння, що жертвна позиція особистості — це прояв неадаптивних сценаріїв поведінки, порушення особистісної саморегуляції на емоційному, комунікативному та поведінковому рівнях, і що є найважливішим для даної роботи — такий тип конфлікту передбачає, в першу чергу, суб'єктивне ставлення особистості до об'єктивної реальності, з певними характерологічними особливостями. Тож, за А. Лоуеном, мазохістичний конфлікт — це конфлікт між любов'ю, близькістю і свободою. Особистість з травмою підкорення повинна повернути до себе увагу і прийняття партнера за допомогою служіння йому. При цьому образа за приниження власного Я, якому піддається підкорений, проявляється в прагненні будь-яким чином покарати кривдника — батька. Пряма спроба проявити агресію для нього неприйнятна і представляє небезпеку ще більшого покарання, тому вона повертається на себе в формі аутоагресії і прагненні до мук. Крім того, виявлені у себе заборонені думки і прагнення підсилюють емоції сорому і провини, тому за допомогою покарання дитина зводить до мінімуму тривогу, що піднімається у наслідок усвідомлення власної агресії. У період дорослості прагнення до близькості у подібної особистості

реалізується у пошукові та встановленні стосунків із авторитарним партнером, і контакт реалізується через служіння партнеру, відмовляючись від власного Я. Така форма служіння зазвичай відбувається без узгодження із партнером, має нав'язливий характер, заперечує прояв будь-якої агресії. У той момент, коли суб'єкт повністю підпорядковує себе партнеру, він усвідомлює, що всі жертви марні чи нецінні, повністю розчаровується в об'єкті своєї прихильності і виходить з контакту. Тим самим він відновлює автономію, зруйновану близькістю, карає батьків в особі свого партнера за всі приниження і муки. Після цього така особистість знову відкрита для повторення шаблонного неадаптивного сценарію — нового контакту [9].

Вищепереглянуті аспекти поглиблюють знання у визначеній проблематиці і дають можливість розкрити сутність поняття «віктимного реагування». Отже, визначення «віктимне реагування» вважається найбільш коректним для відображення суб'єктивної психоемоційної реакції особистості на певні події, що відбуваються в об'єктивній реальності (сюди належать події різного порядку життєдіяльності особистості, в тому числі і міжособистісна взаємодія). Тобто відбувається суб'єктивізація об'єктивної реальності, що призводить до невідповідності реального світу та уявлень особистості про нього. Поняття «віктимного реагування» розуміється, як особлива шаблонна форма реагування особистості на певний стимул. Такий шаблон реагування формується під впливом ряду обставин: виховний вплив, актуальна соціальна ситуація, в якій знаходиться особистість, відсутність попереднього досвіду у певних ситуаціях і апелювання до старих неадаптивних сценаріїв реагування тощо. «Віктимне реагування» — це особлива форма особистісної реакції, обов'язково з негативним забарвленням на певний стимул (переживання будь-якої ситуації, як негативної; як такої, що веде до приниження власної гідності та порушує особистісні смисли, цінності тощо) і як наслідок призводить до відповідної деструктивної форми поведінкової реакції, до негативних наслідків для самої особистості. Віктимне реагування передбачає порушення чутливості особистості до соціальних процесів, до яких вона включена, та прояв порушеної саморегуляції на емоційному, поведінковому та когнітивному рівнях. Такий тип реагування свідчить про порушення конструктивно налагодженої внутрішньої комунікації особистості [6–8]. Тобто, «віктимне реагування» розглядається, в першу чергу, як одна із шаблонних форм глибинного переживання і, як наслідок, прояв деструктивної поведінки особистості, що перешкоджає вільному перебігу самоактуалізаційної тенденції особистості, сприяє її викривленню.

Варто зазначити, що загострення «віктимного реагування» передбачає психоемоційне порушення, тобто несе в собі негативне забарвлення і, власне, є проявом деструктивної жертвовності особистості чи групи.

Проведений теоретичний аналіз дозволяє зробити наступні **висновки**: 1) на сучасному етапі вивчення проблематики жертвовності існує декілька спрямувань розуміння — жертва, як стан, в якому перебуває особистість, як якість особистості, як тип особистості, як морально-етична категорія, як засіб соціальної взаємодії, а також, як особа, що зазнала протиправних дій з боку інших (криміналістичний аспект), проте залишається поза широкою увагою науковців думка про те, що існує ще як мінімум один аспект, який розширює наукові межі вивчення даної проблеми: жертвовність містить у собі ряд компонентів, які безпосередньо пов'язані з різними рівнями саморегуляції особистості (емоційним, комунікативним та поведінковим), а також має певну схему формування та прояву; 2) позиція, роль та статус жертви розглядаються у контексті соціальної взаємодії особистості. Визначено, що роль жертви може бути обрана самостійно та мати своє підкріплення, чи то посилення у взаємодії з іншими, така роль обирається ситуативно, ґрунтується на умовах соціально-психологічної реальності, передбачає свідоме обрання особистістю «свого місця» у соціальній групі. Роль жертви динамічна, ситуативна, тимчасова і може приносити користь особистості, на відміну від позиції жертви, що є більш стійким особистісним утворенням. Статус жертви зазвичай є нав'язаним, наприклад, групі людей, які пережили якусь катастрофу; 3) розмежування понять «потерпілий» та «жертва» формує розуміння, що потерпілою є та людина, з якою сталося нещастя, а жертвою стає потерпілий, який користується тим, що у нього було нещастя, тож не кожен потерпілий може зайняти позицію «жертви». Дане визначення свідчить про наявність певного особистісного ставлення до ситуації, а отже спонукає до розгляду аспекту саме особистісної реакції на ситуацію, де роль та позиція жертви виступають наслідком даної реакції; 4) теоретичний огляд проблеми жертвовності дав можливість сформулювати визначення особистісного прояву, ставлення та реакції на різноманітні умови об'єктивної реальності деструктивним чином, що зумовлено глибинною травматизацією особистості та наявністю неадаптивних шаблонів поведінки. Отже, «віктимне реагування» — це особлива форма особистісної реакції, обов'язково з негативним забарвленням на певний стимул (переживання будь-якої ситуації, як негативної; як такої, що веде до приниження власної гідності та порушує особистісні смисли, цінності тощо) і як

наслідок призводить до відповідної деструктивної форми поведінкової реакції, що передбачає саморуйнування.

Перспективами подальших досліджень є поглиблене вивчення саме «віктимного реагування» особистості, пошук можливих саногенних механізмів, що сприяють формуванню конструктивної жертвовності. Особливу зацікавленість викликає тема впливу пристрасті на подолання «віктимного реагування» та формування нових адаптивних сценаріїв особистості, що призводять до її розвитку та вільного самопрояву.

Враховуючи невтішні реалії сьогодення, пошук альтернативних шляхів реалізації та розвитку особистості, пошук методів психотерапевтичного впливу як на особистість, так і суспільство в цілому для подолання внутрішньоособистісного конфлікту, підвищення саморегулятивних процесів особистості та особистісної відповідальності є завданням не лише психотерапевтів, а й соціальної політики держави в цілому. Психологічна корекція та психотерапевтичний вплив у галузі зазначеної проблеми може сприяти підвищенню соціально-психологічної компетентності населення нашої країни, адже характерологічні особливості українців, як представників етнічної групи, вказують на життєдайність, енергійність та нескінченний потенціал до розвитку, такі якості сприяють особистісному пошуку внутрішньої гармонізації та розвитку, що беззаперечно призводить до переформування суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Очерки по индивидуальной психологии / А. Адлер; пер. А. Бокочков. — М. : Когито-Центр, 2002. — 220 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди: психология человеческих взаимоотношений / Э. Берн; пер. с англ. А. Грузберг — М. : Эксмо, 2016. — 352 с.
3. Коваленко А. Б. Соціальна психологія : підручник / А. Б. Коваленко, М. Н. Корнєв. — К. : Геопринт, 2006. — 400 с.
4. Кочарян А. С. Переживание как мишень психотерапии / А. С. Кочарян, С. О. Кочарян // Психотерапия как невербальная практика : коллективная монография / под ред. проф. А. С. Кочаряна. — Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2014. — 260 с. — С. 17–30.
5. Кочарян А. С. Теория процессов клиентцентрированной терапии: попытка проблематизации / А. С. Кочарян // Психотерапия. — М., 2011. — № 10 (106). — С. 69–75.
6. Кочарян И. А. Психотравмирующий опыт предательства: механизмы и психотерапия. Психотерапия как невербальная практика : коллективная монография / [А. С. Кочарян, И. А. Кочарян, М. Е. Жидко, Н. Н. Терещенко, А. М. Лисеная, Л. П. Роголева, С. А. Кочарян] ; под ред. проф. А. С. Кочаряна. — Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2014. — 260 с. — С. 30–56.

7. Кочарян И. А. Структура эссенциальной саморегуляции / И. А. Кочарян // Психологічне консультування і психотерапія. — Х., 2014. — № 1–2. — С. 74–87.

8. Кочарян И. А. Структурные особенности личностной саморегуляции. Искажение самоактуализирующей тенденции / И. А. Кочарян // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. — Х., 2011. — Вип. 48, № 985. — С. 183–187.

9. Лоуэн А. Радость / А. Лоуэн. — М. : Институт общегуманитарных исследований, 1995. — 171 с.

10. Малкина-Пых И. Виктимология. Психология поведения жертвы: учебное пособие / И. Малкина-Пых. — М. : Эксмо, 2010. — 864 с.

11. Мухина В. С. Феноменология развития и бытия личности: избранные психологические труды / В. С. Мухина. — Москва-Воронеж: МПСИ : МОДЭК, 1999. — 640 с.

12. Одинцова М. Типы поведения жертвы. Диагностика ролевой виктимности / М. Одинцова — Самара: БАХРАХ-М, 2013. — 160 с.

13. Роджерс К. Клиентцентрированная психотерапия: теория, современная практика и примечание / К. Роджерс ; пер. с англ. Т. Рожковой, Ю. Овчинниковой, Г. Пимочкиной. — М. : Психотерапия, 2007. — 560 с.

14. Роджерс Н. Путь к целостности: человеко-центрированная терапия на основе экспрессивных искусств / Н. Роджерс; сост. А. Б. Орлов // Психологическое консультирование и психотерапия: сб. ст. — М. : Вопросы психологии, 2004. — 216 с. — (Б-ка журнала «Вопросы психологии»).

15. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм; пер. с нем. и англ. Э. М. Телятниковой, Т. В. Панфиловой. — Луганск: Биг-Пресс, 2012. — 488 с.

16. Хорни К. Невротическая личность нашего времени / К. Хорни; пер. А. Бокви́ков. — СПб. : Питер, 2014. — 304 с.

17. Христенко В. Е. Психология поведения жертвы : учебное пособие / В. Е. Христенко. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. — 416 с.

18. Bettelheim B. The informed heart: autonomy in a mass age / Bruno Bettelheim. — Glencoe, Illinois: the free press, 1960. — P. 309.

References transliterated

1. Adler A. Ocherki po individual'noj psihologii / A. Adler; per. A. Bokovikov. — M. : Kogito-Centr, 2002. — 220 s.

2. Bern Je. Igrы, v kotorye igrayut ljudi: psihologija chelovecheskih vzaimootnoshenij / Je. Bern; per. s angl. A. Gruzberg — M. : Jeksmo, 2016. — 352 s.

3. Kovalenko A. B. Social'na psihologija : pidruchnyk / A. B. Kovalenko, M. N. Kornjev. — K. : Geoprynt, 2006. — 400 s.

4. Kocharjan A. S. Perezhivanie kak mishen' psihoterapii / A. S. Kocharjan, S. O. Kocharjan // Psihoterapija kak neverbal'naja praktika : kollektivnaja monografija / pod red. prof. A. S. Kocharjana. — H. : HNU imeni V. N. Karazina, 2014. — 260 s. — S. 17–30.

5. Kocharjan A. S. Teorija processov klientcentrirovannoј terapii: popytka problematizacii / A. S. Kocharjan // Psihoterapija. — M., 2011. — № 10 (106). — S. 69–75.

6. Kocharjan I. A. Psihotravmirujushhij opyt predatel'stva: mehanizmy i psihoterapija. Psihoterapija kak neverbal'naja praktika : kollektivnaja monografija / [A. S. Kocharjan, I. A. Kocharjan, M. E. Zhidko, N. N. Tereshhenko, A. M. Lisenaja, L. P. Roguleva, S. A. Kocharjan] ; pod red. prof. A. S. Kocharjana. — H. : HNU imeni V. N. Karazina, 2014. — 260 s. — S. 30–56.
7. Kocharjan I. A. Struktura jessencial'noj samoreguljaccii / I. A. Kocharjan // Psihologichne konsul'tuvannja i psyhoterapija. — H., 2014. — № 1–2. — S. 74–87.
8. Kocharjan I. A. Strukturnye osobennosti lichnostnoj samoreguljaccii. Iskazhene samoaktualizirujushhej tendencii / I. A. Kocharjan // Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni V. N. Karazina. Serija: Psihologija. — H., 2011. — Vip. 48, № 985. — S. 183–187.
9. Loujen A. Radost' / A. Loujen. — M. : Institut obshhegumanitarnyh issledovanij, 1995. — 171 s.
10. Malkina-Pyh I. Viktimologija. Psihologija povedenija zhertvy: uchebnoe posobie / I. Malkina-Pyh. — M. : Jeksmo, 2010. — 864 s.
11. Muhina V. S. Fenomenologija razvitija i bytija lichnosti: izbrannye psihologicheskie trudy / V. S. Muhina. — Moskva-Voronezh: MPSI : MODJeK, 1999. — 640 s.
12. Odincova M. Tipy povedenija zhertvy. Diagnostika rolevoj viktimnosti / M. Odincova — Samara: BAHRAH-M, 2013. — 160 s.
13. Rodzhers K. Klientcentrirovannaja psihoterapija: teorija, sovremennaja praktika i primechanie / K. Rodzhers ; per. s angl. T. Rozhkovej, Ju. Ovchinnikovej, G. Pimochkinoj. — M. : Psihoterapija, 2007. — 560 s.
14. Rodzhers N. Put' k celostnosti: cheloveko-centrirovannaja terapija na osnove jekspresivnyh iskusstv / N. Rodzhers; sost. A. B. Orlov // Psihologicheskoe konsul'tirovanie i psihoterapija: sb. st. — M. : Voprosy psihologii, 2004. — 216 s. — (B-ka zhurnala «Voprosy psihologii»).
15. Fromm Je. Anatomija chelovecheskoj destruktivnosti / Je. Fromm; per. s. nem. i angl. Je. M. Teljatnikova, T. V. Panfilova. — Lugansk: Big-Press, 2012. — 488 s.
16. Horni K. Nevroticheskaja lichnost' nashego vremeni / K. Horni; per. A. Bokovikov. — SPb. : Piter, 2014. — 304 s.
17. Hristenko V. E. Psihologija povedenija zhertvy : uchebnoe posobie / V. E. Hristenko. — Rostov-na-Donu : Feniks, 2004. — 416 s.
18. Bettelheim B. The informed heart: autonomy in a mass age / Bruno Bettelheim. — Glencoe, Illinois: the free press, 1960. — P. 309.

Abstract

Ivashchenko A. S.,

PhD (Candidate of Psychological Sciences)

THE DEFINITION «VICTIM RESPONSE» OF PERSONALITY AS AN INDICATION OF DESTRUCTIVE SACRIFICE

The scientific approaches of studying different issues of victim provides several directions of understanding this concept: 1) as personal

condition or state; 2) as a personal quality; 3) as a type of personality; 4) as a moral and ethical category; 5) as a manner of social interaction; 6) as victim of a crime. However there is an idea, that the sacrifice includes some components that are associated with different levels of self-identity (emotional, communicative and behavioral levels).

Position, role and status of victim are examined in the context of social co-operation of personality. Role of victim can be selected independently by person and it has the reinforcement in co-operating with other people, such role is elected according to situation, based on the terms of social-psychological reality. The role of victim is dynamic, temporal and can be usefull for personality, unlike position of victim, that is more proof personality formation. Status of victim usually is stuck, for example, to the group of people, who outlived some catastrophe.

Differentiation of concepts «injured person» and «victim» forms understanding, that the first one is a person, who has suffered or experienced some troubles and «victim» means a person, who can use experienced troubles for manipulation, therefore not every injured person becomes a victim, it depends on level of self-identity.

The theoretical review gives an opportunity to set forth determination of the «victim response». So victim response is the special form of personality reaction, necessarily with the negative colouring on a certain and as a result leads to destructive form of behavioral reaction.

The prospects of this research are connected with deeper studying of the «victim response», with searching for possible health mechanisms, which leads to forming of constructive sacrifice and influences on overcoming of «victim response» for forming new adaptive scenarios of personality and personal developing with free way of the self-realization.
